Qiyaamaan Dhiyaatte

اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانشَقَّ الْقَمَرُ ﴿١﴾
وَإِن يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ﴿٢﴾

Qiyaamaan dhiyaatte; Jiinillee baqaqe. (Kaafirtoonni) mallattoo (qiyaamaa) yoo arganis (amanuu didanii) irraa garagaludhaan, kun falfala baramaadha jedhan.(Suuraa Qamar 1-2)

Zabanni xumuraa ka bu'iinsa qiyaamaa dursee argamu yeroo ulfaataa ta'uu isaa Rasuulli keenna nuu dhaamaniiru. Qiyaamaan yoo dhiyaattu fitnaafi rakkooleen gara garaa ilma namaa kan mudataniifi wantoonni dura hin argamne kan mul'atan ta'uunis dubbatameera. Mallattooleen kunniin yoo argaman Qiyaamaan dhiyaachuufi ilmi namaa mallattoo kanneen yoo arge dhugaa diinii Isilaamaa hubatee badii irraa deebi'udhaan aakiraaf of qopheessuu akka qabu hubachiifameera. Mallattoolee qiyaamaa kan Rasuulli nuu himan keessaa: gabrittiin gooftaa/giiftii isii ni deetti; Araboonni kopheefi uffata hin qabne gamoo dhedheeraa ijaaruu irratti waldorgomu; sagaagalummaan karaa gubbatti ifa galaan ni raawwatama; Gamoon Makkaa keessatti ijaaramu dheerinnaan gaarreen Makkaa ni caalu; Manneen jireenyaa akka uffataatti halluu gara garaatiin ni bareechifamu, kan jedhu qabatama yeroo har'aatiin walbira qabnee akka armaan gadiitti haa ilaalluu.

1. Gabrittiin Gooftaa/giiftii isii dahuu/dhaluu

Mallattoo qiyaamaan dhiyaachuu ittiin beeknuun keessaa tokko, hadiisa dhufaatii Jibriil nama fakkaatee Masgiida keessatti Rasuula (SAW) duratti mul'achudhaan gaaffii hedduu gaafate irratti mirkanaa'ee jira. Malakichi gaaffii shan kan Rasuula gaafate yoo ta'u, gaaffileen lamaan boodaa zabana aakiraatiin walqabata.

Gaaffilee lamaan keessaa ta duraa, 'Qiyaamaan yoom buuti?' kan jedhu ture. Rasuullis (SAW) deebii kennaniin, guyyaa qiyaamaan buutu ka gaafatuu fi ka gaafatamus beekuu akka hin dandeenne ibsaniiru. Gaaffiin lamuu:

"*Guyyaan qiyaamaa dhiyaachuu isaa mallattoo ittiin beekuun danda'amu naaf himi*", kan jedhu ture. Rasuulli deebii kennaniin, mallattoo lama gurguddaa himaniif. isaanis: "*Gabrittiin gooftaa isii dahuu*" fi **"***tikfattoonni kophee miilatti godhatanii fi uffata qaamatti uffatan hin qabne (saffisatti duroomudhaan) gamoowwan dhedheeraa ijaaruu irratti waldorgomuudha*", jedhan.

Mallattoon qiyaamaa kan tokkoffaa kan Rasuulli Jibriilitii himan, qiyaamaan dhiyaachuu kan beeknuun yoo gabrittiin takka gooftaa/giiftii isii deetteedha. Yeroo har'aa dhaamsi Rasuulaa dubartii gadaamessaa ofii gooftotaa (jaarsaafi jaartii qabeenya guddaa qabaniif) kireessudhaan gooftaa/giiftii deettu tan ingiliffaan, *'surrogate mother'* jedhamtuun mirkanaayeera.

'*Surrogacy*' jechuun maali? '*Surrogacy*'n, gocha sanyii dhiiraafi dhalaa fuudhanii gadaamessaa dubartii biroo keessa kaayudhaan (ykn akkuma horii daaqqaludhaan-insemination) daa'imni akka dhalatu

gochuuti. Gosoonni '*sarrogacy*' heddu yoo ta'an, shanan '*Wikipedia, the free encyclopedia*' keessatti eeraman akka armaan gadiitti addeeffamaniiru:

1. saroogaasii Aadawaa -Traditional surrogacy (TS): jissaan namichaa (sperm) fuudhamee haala artafishaalaatiin gadaamessaa dubartiitti naqamuudha. Daa'imni bifa kanaan dhalatu namicha jissaan irraa fuudhamee fi haadha deettuun firooma dhiigaa ni qabaata.

2. Saroogaasii aadawaa fi Isparmii nama biroo irraa kenname- Traditional surrogacy & donor sperm (TS/DS): *Jissaan nama dhiiraa tokkoon arjoomame (donor sperm) gadaamessaa dubartiitti naqamuudhaan kan uumamu. Daa'imni mala kanaan dhalatu namicha jissaan irraa fuudhamee fi haadha deetturraa firooma dhiigaa ni qabaata.*

3. Rimaa eega micireen (embryo) uumame booda gara gadaamessaa dubartiitti dabarfamu: *Niitiin takka sababa dhibeetiin rimaa garaa isiitti uumame yoo baadhachuu hin dandeenne, micireen gara gadaamessaa dubartii birootti jijjiirama. Daa'imni mala kanaan dhalatu haadhaa fi abbaa isaatiin firooma dhiigomaa kan qabaatu yoo ta'u haadha rimeenni itti dabarfamee deettuuf firooma dhiigaa hin qabaatu.*

4. Miciree jissaa dhiirsaatii fi sanyii dubartii biroo irraa kennameen gabbatee gadaamessaa dubartii keessa kaayamu- Gestational surrogacy & egg donation (GS/DS): *Namichi yoo niitii kan hin qabaanne ta'e ykn niitiin inni qabu ta dayuu hin dandeenne yoo taate, jissaan dhiirsa irraa fuudhamee fi sanyiin dubartii biroo irraa arjoomame walitti gabbifamee gadaamessaa dubartii keessatti guddifama. Daa'imni mala kanaan dhalatu abbichaan firooma ni qaba. haadha deettee fi niitii namichaatiin firooma dhiigaa hin qabaatu.*

5. Miciree sanyii niitiitii fi jissaa nama birootiin kenname irraa gabbifamee gadaamessaa dubartii biroo keessatti guddifamu:(Gestational surrogacy & donor sperm (GS/DS): Jissaan dhiirsichaa uumachuu kan hin dandeenne yoo ta'e, ykn gabbataa yoo hin taane, sanyiin niitii irraa fuudhame jissaa dhiira birootiin arjoomameen walitti gabbifamee gadaamessaa dubartii takkaa keessatti guddifama. Daa'imni mala kanaan dhalatu niitii namichaatiin firooma dhiigaa kan qabaatu yoo ta'u, haadha deettuu fi namichaan firooma dhiigaa hin qabaatu.

Malleen armaan oliitiin haati deettu cufti daa'imni isiin deettu kan isii osoo hin taane, kan warra gadaamessaa isii kireeffatee waan ta'eef, daa'imni/ti isiin deettu finna isii osoo hin taane akkuma warra isii maallaqaan qaxareetti gooftaa isiiti.

Zabana ammaa, abbaa sanyii namni ittiin uumamu (sperm) kennuufi haadha sanyii (anqaaquu) kennitu irraa rimaan (embryo) uumamee gabrittii hiyyummaa isiitiif gadaamessaa kireeffatu keessatti daa'ima guddisanii ji'a salgaffaatti yoo dhalate gooftonni (gooftichaafi giiftittiin) sanyii isaanii kennan daa'ima isaanii kan sadarkaan haadha gadaamessaa kireesiteef keessaa baye caalu dhalachuu jalqabeera. Kunis jecha Rasuulaa kan "gabrittiin gooftaa/giiftii isii ni deetti' jedhan ifatti mirkaneesseera.

Gadaamessaa kireefachuuf ulaagaan duraa, hiyyeettiin/gabrittiin gadaamessaa kireessitu fayya qabeettii dhibee daddarbaa fi kan hin daddarbine irraa bilisa taate ta'uudha. Kanuma waliinis, umriin isii, wagaa 21-26 tan taate, hir'ina qaamaa tan hin qabneefi namaan waliigaltee tan qabdu ta'uu qabdi.

Dubartiin ulaagaa kana guuttu, namichaafi namittii gadaamessaa isii kireeffattuuf rimaa isaanii ji'a sagal garatti baattee hanga deettuuf, baasii nyaataa dhugaatii, kan fayyaa isiitiifi kiraa gadaamessaa dabalatee birrii miiliyoona tokko akka argattu odeeffannoon jiru ni addeessa.

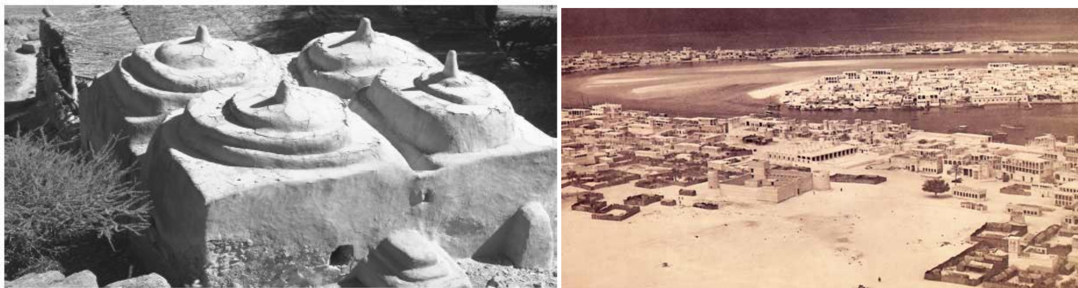
Tajaajila kireessaa gadaamessaatiif, dubartiin Itoophiyaa gatii salphaan waan argamtuuf addunyaa keessatti akka filatamtuu taates himameera.

Dhugaa qabatamaan zabana kana jiru yoo xiinxallinu, dubbiin Rasuula keennaa (SAW) mala sarogaasiitiin rimaa uumamee dhalatuun qabatamaan mul'ateera.

2. Tikfattoonni kophee miilaattti godhataniifi uffata qaamatti uffatan hin qabne gamoo dhedheeraa ijaaruu irratti waldorgomuu

Araboonni, Waggoota 30 fi 40 hardhaa dura, manneen ija nama seenanii fi uffata qaamatti uffatan kan hin qabne, tikfattee gaalaa fi re'ootaa turan. Yeroo ammaa garuu kuufama boba'aa kan biyya isaanii keessaa maddeen duroomanii, gamoo dhedheeraa ijaaruurratti waldorgommii finiinsaa jiran. Yeroo har'aa, gamoon adunyaa keessatti guddinaa fi dheerinaan beekamu biyya Arabaa, tan kaleessa tikfattee hoolaa turte, biyya Dubaayi jedhamtu keessatti argama. Ammas waldorgomichi itti fufudhaan, gamoon addunyaa keessatti guddinaan tokkoffaa ta'uuf deemu 'Kiing Paalaas' kan jedhamu sa'uudii-Arabiyaa keessatti ijaaramee jira.

Bara 1960 A.L.A. dura, manneen UAE keessatti argaman magaalaa xixiqqoo fi gandoota ture. Yeroo ammaa garuu, Qabeenyi boba'aa biyyattii gara ammayyummaatti isaan jijjiiree jira. Hawaasni mana dhoqqee/horofaa keessa jiraataa ture amma gara daldala gurguddaafi diinagdee idil-addunyaan walqabateetti jijjiiramee jira. Dhugaa kanas masgiida bara 1960 keessa Dubaayitti argamuufi magaalaa Dubaay tan bara jaarraa 19ffaa keessa turteefi dubaayi ammayyaa fakkii armaan gadditti dhiyaate irra walbiratti laaluudhaan, dubbiin Rasuulaa hangam akka dhugaa ta'eefi qiyaamaanis diyaachuu isii hubadhu.

Masjiida Dubay/Fujeyraa keessatti bara 1960 keessa kan tureefi magaalaa Dubaayi tan bara 1950

(An old mosque in Fujairahand Dubai citi in the 1950.)

Fakkiilee oliifi gadii walbira qabi

Dubaayi keessatti bakka Fujeyraa jedhamtutti masgiidaa durii ka horofa/dhoqqee irraa ijaaramee fi Fooqii addunyaa keessatti dheerinaan beekamu kan biyyuma san keessatti argamu walbira qabii laali.

Dubaayii ammayyaa, Gamoo burji kaliifaafi gamoolee waldorgommiin ijaaraman kaawwan

Kanaaf, Hadiisni Rasuula (SAW) keennaa guutumaan guututti mirkanaa'ee jira jechuudha. Qiyaamaanis dhiyaattee wanti nu ta'uu qabnu maali?

3. Qaanfachuun dhabamee saalqunnamtiin karaa gubbatti kan raawwatamu ta'uu.

Qiyaamaan dhiyaachuu mallattoo ittiin beekuu dandeenyuun, kan Rasuulli nuu dhaaman keessaa inni biroo, bu'uurri naamusa dhala namaa fashalaayuudhaan, sagaagalummaan karaa gubbatti ifa galaan raawwatamuudha. kanas Rasuulli akka armaan gadiitti dubbataniiru.

Abuu Hureeyraa irraa akka odeeffametti Rasuulli Rabbii (SAW) akkana jedhan: Namni Rabbi dantaa isaaf qabu tokkollee hanga lafarratti hin hafnetti, dubartii karaa gubbatti saalqunnamtii raawwattu hanga argitanitti, yakka kanas namni mormu yookiin jijjiiruuf yaalii godhu hanga hin argamnetti, qiyaamaan hin buutu. Zabana san caalaan namaa 'karaa irraa achi maaf hin sissine?' nama jedhe. Namni (kana jechuu danda'u) isaan keessatti akka Abu Bakrii fi Umari har'a isin keessa jiraniiti." (Al-Haakim)

Yeroo har'aa kana, dubbiin Rasuulli dubbatan kun haala nama sodaachisuun dhugaa ta'ee mul'ateera. Sagaagaltummaan, walqunnamtiin seeraan alaa kan fuudha duraa fi fuudha booda raawwatamu, footoo fi fiilmiin saalqunnamtii ka Televiziyoonaa fi intarneetiin gadilakkifamu, dirqiin gudeeduun, ka zabana kana akka galaanaatti dhala namaa irra gara gale cufti isaanii, sirni naamusa ilma namaa diigamuu isaa agarsiisa. Yeroo ammaa namni karaa irratti saalqunnamtii raawwataa jira. ijoolleen baadiyaa osoo hin hafin, fiilmii saalqunnamtii mobaayilaan walii dabarsaa isas laaludhaan qabatamaan shaakalaas jiran.

Hadiisni Rasuulaa qabatamaan har'a mul'achuu isaatiif ragaa qorannoo Obbo Isxifaanos Abarraa adeemsise kan kitaaba *'wusxi Awaaqii'* jedhamu keesatti galmaa'eeru irraa waan Finfinnetti raawwatamaaru haa ilaalluu:

1. *Yeroo ammaa kana fiilmiin saalqunnamtii fi fakkiiwwan poornoogiraafii kan Televiziyaanaan, Intarneetii fi barruuleen tamsaafamaaru adunyaa tana qilee naamusa dhabdummaa kan isiin keessaa bayuu hin dandeennetti gataa jira.*
2. *Wiirtuu Daldala sagaagalummaa jedhamtee tan beekamtu biyyi Taayilaand galii isii ka tuurizimii irraa argamu keessaa harki olaanaan tuuristoota saalqunnamtii irraa argama.*
3. *Biyya Taayilaandiitti daldalli saalqunnamtii heera mootummaa biyyattiitiin eeyyamamaadha.*
4. *Mana daansii halkanii kan magaalaa Baankookitti argamuufi 'sirii eksi' jedhamee beekamu keessatti, dallaalonni ijoollee dubraa waggaa 15 dubrummaa isaanii gatii doolaara 1000tiin tuuristootatti gurguratan.*
5. *Manneen 'laayiv seksi hawus' jedhamee beekamu keessatti hanga doolaara 20 kafalanii seenudhaan saalqunnamtii namoota birootiin raawwatamu qabatamaan daawwachuun ni danda'ama.*
6. *Yoroo har'aa kana, Dubartii paantii qofa godhatanii karaa irra dhaabatanii fi namoota karaa gubbatti saalqunnamtii raawwatan arguun waan yeroo mara mul'atu.*
7. *Biyya keennatti, daldalli saalqunnamtii kan dur dhoksaan raawwatamaa ture, kan akka salphinnaatti laallamaa ture, yeroo har'aa akka hojii bu'aa guddaa qabuu fi hojii kabajamaatti fudhatamuu eegaleera*
8. *Akkuma magaalaan Baankook buufata tuuristoota saalqunnamtii Awurooppaa taate, Finfinneenis buufata tuuristoota saalqunnamtii biyyoota Arabaa, Hindii, Chaayinaa fi Afrikaa ta'utti jirti.*
9. *Finfinneen magaalaa dubrummaan keessatti daldalamu, magaalaa dalaaltonni dubra xixiqqoo saalqunnamtiif keessatti dhiyeessanii fi magaalaa abbootiin qabeenyaa ijoollee xixiqqoo tajaajila saalqunnamtiitiif maallaqa guddaan bitatan taatee jirti.*
10. *Akkuma karaa guddaa 'Vaalaandaalaa' jedhumu kan magaalaa Baankook irratti daldalli saalqunnamtii adeemsifamu, Finfinnee keessattis karaan gurguddaan daldalli saalqunnamtii irratti adeemsifamu heddutu argama. Karaawwan kanniin irratti saalqunnamtiin gatii salphaan raawwatama.*

11. *karaawwan gurguddaan alattis karaaleen qaqal'oon, sanduuqonni bilbilaa, sadarkaaleen suuqotaa kan mijaa'ina qaban, gidaarrii fi konkolaattonni dhaabatan bakka saalqunnamtiin itti raawwatamu ta'eera.*

Finfinnee keessatti Maqaawwan sagaagaltoonni akaakuu gosa saalqunnamtiii irratti hirmaataniitiin ittiin beekaman barreessaan kitaaba Wusxi Awaaqii Isxifaanos Abarraa akka armaan gadiitti addeesseera

Hojjattoota saalqunnamtii darbatamtoota/ ተባራሪ የወሲብ ሰራተኞች akka qorannoon dhaaba gargaarsa Ameerikaatiin deeggaramu tokko addeessetti hojjattoonni manneen hoteelaa keessatti hojii keessummeessaa irratti argaman 21,913, hojjattoonni guyyaa 62,545, namoonni lakkoofsi isaanii hin beekamne hedduun barattoota sadarkaa lammaffaa fi yuunivarsiitotaa akkasumas hojjattoonni waajjira hojii kanarratti akka hirmaatan beekameera.

Fotoo kooppii ፎቶ ኮፒ Barattoota Yuunivrsitii maallaqa fotokooppiin godhannu dhabne jedhanii daldala saalqunnamtiitti kan seenan.

Zig Chiloot ዝግ ችሎት manneen dhiqannaa qaamaa fi sukkuummiif tajaajilan keessatti kan tajaajila saalqunnamtii kennan.

Kool Garli ኮል ገርል Gocha saalqunnamtii kan barattoota dubra xixiqqoo bilbilaan waamamtee tajaajila saalqunnamtii kennitu hammata

Shuugar Daadiiሹገር ዳዲ Dureeyyii umriin isaanii deeme kan dubra lafaa dhuftuuf maallaqa guddaa kafalanii saaragooman.

Juuveewwan ጁቬዎች Akkuma shuugar Daadiin dubartii dureeyyii manguddoomte ta maallaqa guddaan sobdee ijoollee dargaggeeyyii tajaajila saalqunnamtiitiif oolfattu.

Saaragummaa gama saalqunnamtiitiin babal'ateef addunyaa keessatti Baankookii fi Itoophiyatti finfinneen akka fakkeenyaatti haa dhihaatan malee guutuu addunyaatti salphinni kun bifuma walfakkaatuun babal'ateera.

Kanarraa ka'udhaan jechi Rasuula keennaa mirkanaayeera jennee dhibbaa dhibbatti dubbachuu ni dandeenna yaada jedhu qaba.

4. Gamoon Makkaa gaarran Makkaa caalaa kan dheerefamanii ijaaraman ta'uu

Zabana Rasuulaa, Makkaa keessatti manneenuma duriitiifi hawaasa muraasatu argama ture. Haa ta'u malee, gamoowwan Makkaa keessatti ijaaraman gaarreen Makkaa caalaa kan dheeratanii ijaaraman yoo ta'e, qiyaamaan dhiyaachuu isiitiif mallattoo ittiin beeknu akka ta'e hadiisa armaan gadiitiin nuu dhaamaniiru.

Ibnu Sheeybaan sanada isaa kan Ya'laa ibnu Axaa' irraa odeesse keessatti Abdallaa ibnu Amri akkana jedhe "…Ujummoon bishaanii garaa dachii makkaa jalatti yoo ijaarameefi gamoowwan Makkaa gaarreen isiitii olitti dheereffamanii yoo ijaaraman, amriin (qiyaamaan) dhiyaachuu isii beeki"jedhe. (Ibni Abii Sheybaafi Al-Arzaqitu Akbaar Makkaa keessatti galmeesse)

Jaarrama 19ffaa keessattiyyuu gamoon dheeraan Makkaa keessa hin turre. Yeroo ammaa garuu, haala fakkii armaan gadii irratti mul'atuun gamoon Makkaa gaara ykn tulluu Makkaa caalaa dheeratee mul'ata. Kun akka ta'u Rasuulli meeshaa zabana isaanii irraa waggaa 1440 booda waan Makkaan fakkaattu isaanitti mul'isu eessaa argatan? Kana Rabbii waan dhufuufi waan lufu cufa beekutu itti himeetii, dubbiin tun iimaana nuu dabaltee ka aakiraaf nu hin qopheessine yoo taate, booddee teenna Rabbumatu beeka.

Makkaa bara jaarraa 19ffaafi Makkaa yeroo ammaa

5. Manneen jireenyaa akka uffataatti halluu gara garaatiin kan bareechifamu ta'uu

Mallattoon biroo kan guyyaan samiifi dachiin itti diigamtu dhiyaachuu isaa ittiin beeknuun, manni namoonni keessa galan akka uffataatti halluu garaa garaatiin bareechifamuudha. Kanas Rasuulli Aalamaa akkanatti himaniiru.

Abuu Hureeyraa irraa akka odeeffametti, Rasuulli Rabbii akkana jedhan, "Ummanni mana ijaarachudhaan manneen ijaaraman kanneenis akka uffataatti hanga halluu gara garaatiin bareechisanitti qiyaamaan hin buutu". (Bukaariin, 'Al-Adabal mufrad' keessatti odeesse)

Wanti Rasuulli keenya waggaa 1440 dura dubbatan qabatamaan kan mul'ate ta'uu arguu yoo barbaadde, magaalaa keessa deemii laali. Laaluun qofti bu'aa hin qabuutii, qiyaamaan dhiyaatuu isii beekii aakiraaf of qopheessi. dabalataanis mee fakkii manaa kan akka uffataatti barreechifame isa armaan gadii xiinxalli.

Qiyaamaan dhiyaatte. Kanas waan armaan olitti dhiyaate irraa beekuun danda'ameera. Qabxiilee armaan olitti addeeffaman irraa, Gabrittiin Gooftaa/giiftii isii dahuu/dhaluu, Tikfattoonni kophee miilaattti godhataniifi uffata qaamatti uffatan hin qabne gamoo dhedheeraa ijaaruu irratti waldorgomuu, Qaanfachuun dhabamee saalqunnamtiin karaa gubbatti raawwatamuu, Gamoon Makkaa gaarran Makkaa caalaa kan dheerefamanii ijaaraman ta'uu fi Manneen jireenyaa akka uffataatti halluu gara garaatiin kan bareechifaman ta'uu isaanii qabatama zabana amma keessa jirru irraa argineerra. Argineellee dubbiin Nabi Muhammad (SAW) waggaa 1440 dura dubbatan dhugaa ta'uu mirkaneeffanneerra. Kun ta'uu isaatiinis, Nabi Muhammad (SAW) dhugamaan ergamaa Rabbii ta'uu isaaniitis hubanneerra. Kanaaf, wanti nurraa eegamu, yeroon ammaa kun zabana aakiraa ta'uu isaa eega beeknee, balaan lafarraa nu dhabamsiisu har'a irraa eegalee guyyaa tokko dimmaa/tasa kan nutti bu'u ta'uu beeknee aakiraaf of haa qopheessinuu. Rabbi nu mara naga haa baasu.